

TANINMAMIŞ OSMANLI TARİHLERİ

ATSIZ

B ilinen Osmanlı tarihlerinin dışında, Osmanlı tarihiyle ilgili ve kimisi tarih, kimisi de menkabevî mahiyette olan bir hayli eser daha vardır. Bunların bir takımında yeni bir bilgi olmamakla beraber, listeyi tamamlamak için bilinmesi lâzım geldiği gibi, bazılarında da ufaktefek yeni malûmatın bulunması, herhalde, öğrenilmelerini gerekli kılmaktadır. Bazılarının ehemmiyeti ihtiva ettikleri tarihî bilgide değil, yazıldıkları zamanın telâkkisini, halkın veya münevver bir zümrenin tarih felsefesini aksettirmelerindedir. Bazıları ise bize en orijinal bilgileri veren anakaynaklardır.

Bu eserlerden bazıları *Bursalı Tahir Bey'in "Osmanlı Müellifleri"* nde ve *Prof. Babinger'in Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* adlı eserinde zikrediliyorsa da bazıları Osmanlı tarihiyle uğraşanlar için tamamen meçhuldür ve ilk defa tarafımdan ortaya konmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde ve Babinger'de adı geçenlere gelince, bunlar henüz herkes tarafından istifade olunur derecede popüler bir mahiyet almamıştır.

Aşağıda, tamamen veya kısmen meçhul bu eserlerden bazılarının listesini verecek ve lüzum gördüklerim hakkında notlar ekliyeceğim. Fazla yer tutmaması için, kitapların evsafını pek kısa olarak zikredeceğim. Arapça bir kelime olan ve ne söylenişi, ne de imlâsı Türkçeye ve yeni harflere yakışmıyan "eb'âd" kelimesi yerine, uydurma da olsa, Türkçe "boyut"u kullanmayı daha elverişli buldum. Boyutun yanındaki rakkamlar kitabın boyunu ve enini, parantez içinde olanlar da yazılı kısmın boyunu ve enini göstermektedir. Müellifleri tarafından adı konmamış eserler, muhtevâlarına göre tarafımdan adlandırılmış ve bu adlar köşeli parantez içine alınmıştır.

I — [OSMANLI PADİŞAHLARI LİSTESİ]

Müellifi belli olmıyan *Tevârîh-i Âl-i Osman*'lar ve Osmanlı tarihi takvimleri yanında bir de padişahlar listesi şeklinde "*kısacık*

Osmanlı tarihleri,, vardır. Bunlarda yalnız her padişahın cülûs veya ölüm tarihleri, yahut cülûs tarihiyle saltanat müddetini bildiren rakkamlar verilmiştir. Liste halindeki bu tarihlerde en mühim nokta, Osmanlı padişahlarından ilk ikisi için verilen rakkamların klâsik bilgiye aykırı olmasıdır. Bu aykırılık, Osman Gazi ile Orhan Gazi arasında *Ali Erden* adında bir beyin, yani tarihlerimize *Alâaddin Paşa* diye geçen şahsiyetin de hükümdarlık ettiğini iddia eden merhum Amasyalı Hüseyin Hüsameddin'in iddiasını¹ destekler mahiyettedir.

Mukayeselerini sağlayabilmek için, görebildiğim listelerdeki cülûs yıllarını işaret etmekle iktifa edeceğim. Bunlardan birincisi Hacı Mahmud Kütüphanesindeki 6321 numaralı derginin 16 b yaprağında; ikincisi yine Hacı Mahmud'da 6310 numaralı derginin 111 b- 112 a yapraklarında; üçüncüsü yine Hacı Mahmud'daki 2017 numaralı derginin 104 a yaprağında; dördüncüsü Esad Efendi Kütüphanesindeki 2422 numarada, *Eyyûbî*'nin manzum Kanunî Sultan Süleyman tarihinin sonundaki boş yapraktadır:

	Hacı Mahmud 6321	Hacı Mahmud 6310	Hacı Mahmud 2017	Esad Efendi 2422
I. Osman	641	641	699	641
Orhan	700	711	717	701
I. Murad	730	730	755	740
I. Bayazıd		791	791	791
I. Mehmed		804	804	802
II. Murad		824	824	832
II. Mehmed		855	855	855
II. Bayazıd		886	886	886
I. Selim		917	917	918
I. Süleyman		926	926	926
II. Selim		974	974	974
III. Murad		982	982	983
III. Mehmed		1003	1003	1003
I. Ahmed		1012	1013	1012

¹ Alâaddin Bey (Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Sene 14, sayı 5 (82) ve 6 (83), yıl 1340, Sene 15, sayı 8 (85) ve 9 (86), yıl 1341.

	Hacı Mahmud 6321	Hacı Mahmud 6310	Hacı Mahmud 2017	Esad Efendi 2422
I. Mustafa	1026	1026	1017	—
II. Osman	1027	1027	1027	1026
I. Mustafa (tekrar)	1031	—	1031	—
IV. Murad	1033	1032	1032	1032
İbrahim	1049	1049	1049	1049
IV. Mehmed	1058	1058	1058	1059
II. Süleyman	=====	atlanmış	1055 [1]	=====
II. Ahmed		atlanmış	1102	
II. Mustafa		1106	atlanmış	
III. Ahmed		1115	atlanmış	
I. Mahmud		1143	1143	
III. Osman		1168	1171	
III. Mustafa		1171	1171	

Bu listelerden ilk ikisi birbirlerine çok benzemektedir. I. Ahmed ve IV. Murad'ın cülûs yıllarındaki bir yıl fark ile ikincisinin III. Mustafa'ya kadar olan padişahları da ilâve etmesinden başka bir ayrılık yoktur. Esad Efendi nushası da I. Murad'ın cülûs yılı bakımından on yıllık ve Çelebi Mehmed için de iki yıllık fark gösteriyor. Dört nushanın birden mukayesesıyla göze çarpan başlıca hususiyet ise Fatih Sultan Mehmed'den itibaren tarihlerin aşağı yukarı birleşmesidir. Zaten Osmanlı tarihin hâlâ ihtilâflı olan bölümü de Fatih'ten önceki zamandır.

Birçok yanlışları ve atlamaları da olan bu listelerde Orhan Gazi'nin 701 veya 717 yılında hükümdarlık tahtına çıkmış gösterilmesinin bir mânası olsa gerektir. Bu listeleri hazırlayanlar, demek ki bizim bugün bildiğimiz kaynaklardan değil, başka eserlerden faydalanmışlardır. Bu listelerden iki tanesinin Hicrî on birinci asır ortalarında, ikisinin de on ikinci yüzyılın ortalarından epeyce sonra kaleme alınmış olması da mühimdir. Demek ki bir asır öncesine kadar, İstanbul'da klâsik kaynakların dışındaki tarihî eserler elde ve revaçta idi. Maksadım, bugün elde bulunmayan kaynaklar hakkında mütalâa yürütmek olmadığı için bu konuya sadece temasla iktifa ediyorum.

Listelerin birincisinde, yani Hacı Mahmud'da 6321 numarada olanında, listenin bulunduğu 16^b den sonraki 17^a yüzünde "*Evsâf-ı Belde-i Kostantiniyye-i Devlet-i Âl-i Osman*" başlığı altında yine mühim bir liste bulunmaktadır. Bu liste, İstanbul'daki Müslüman, Hıristiyan

¹ 1099 olacakken 1055 yazıldığı belli. Eski rakkamlarda dokuzun kuyruğu kalkınca kolaylıkla beş olacağı düşünülün.

ve Yahudi mahalleleriyle [1] cami, mektep ve başkaları gibi mühim yapıların sayısını vermekte ve altında da “*Haleb kadısı Zekeriya Efendi İstanbul’a müfettiş oldukda tahrîr olunmuşdur fi sene 985*” kaydı bulunmaktadır. 985 sayımına göre İstanbul’da 485 büyük cami, 4494 mahalle mescidi, 100 imaret, 1653 muallimhâne-i evlâd (yani ilkokul), 3973 Müslüman mahallesi, 150 hankah, 285 zaviye, 417 kervansaray, 948 çeşme, 4985 musluk, 285 ekmek fırını, 585 değirmen, 13 kapan, 874 hamam, 589 bozahane, 4585 kâfir mahallesi, 2585 yahudi mahallesi, 743 kilise bulunmaktadır.

Bu rakkamlar, on altıncı Milâdî asırda, mahallelerin sayısına göre şehirde Türklerin sayı bakımından henüz çoğunluk sağlayamadıklarını, fakat sosyal müesseselerin göz kamaştırarak kadar çokluğu ile şehri Türkleştirip Müslümanlaştırmak için ne hummalı bir faaliyet gösterdiklerini ispat eder. Daha sonraki yüzyıllarda Türk nüfusu çoğalmış ve bilhassa İkinci Abdülhamid’in İstanbul halkını askerlikten affetmesi üzerine ezici üstünlük Türklere geçmiş, Kurtuluş Savaşından sonraki nüfus değişimi ve son yılların iktisadî hareketleri neticesinde on binlerce Türk köylü ve kasabalısının gelmesi ise bu çoğunluğu bir kat daha arttırmıştır.

2— ŞEYH EBÛLVEFÂ MENÂKIBI

Kütüphanelerimizde epey nushaları bulunan bu eserin, kimin tarafından yazıldığı belli değildir. Eser, Hicrî 417-501 yılları arasında yaşayan Şeyh Mehmed Ebülvefâ’dan bahsetmektedir. Bazı nushalarında (meselâ: Hacı Mahmud 4558 ve 4568) Osmanlı tarihinden bahseden parça olmamakla beraber diğer bazılarının başına kısa bir Osmanlı tarihi eklendiği görülmektedir. Bu kısa Osmanlı tarihinin, padişahlara yaranmaktan ziyade, o padişahları Ebülvefâ’ya bağlamak kaygısıyla eklendiği anlaşılmaktadır. Çünkü Osman Gazi’nin kayınatası olan ünlü Türk şeyhi “*Ede Balı*” Şeyh Ebülvefâ’nın halîfesi olarak gösterilmektedir Aradaki iki yüzyıllık zamana göre bu, imkânsızsa da menâkıbnâmelerde zaman mefhumunun bulunmayışı dolayısıyla böyle bir tasarrufa şaşmamak lâzımdır. Yahut Ede Balı’ya Şeyh Ebülvefâ’nın halîfesi demekle “o tarikattan gelen

¹ Sayılarının çokluğuna göre bu mahallelerin bugünkü mânası ile mahalle değil, belki “sokak” demek olduğu anlaşılıyor.

bir şeyh” demek istenmiş olabilir ki netice yine Osmanlı hanedanını Ebülvefâ’ya bağlamaktan başka bir şey değildir.

Menâkıbnâmenin başındaki bu kısa Osmanlı tarihinin sonradan eklendiği bellidir. Bu eklemenin ilkönce İkinci Bayazıd zamanında yapıldığı, İkinci Bayazıd’dan “*Sultânımız pâdişâh-ı zaman*” diye bahsolunmasından anlaşılıyor. Nushaların birinde ise (Hamidiye 992) Yavuz Sultan Selim’den bahsedilmektedir.

Bu kısa Osmanlı tarihi, klâsik Osmanlı tarih telâkkisine göre ilk sekiz padişah sayılan Osman, Orhan, Birinci Murad, Yıldırım Bayazıd, Çelebi Mehmed, İkinci Murad, Fatih ve İkinci Bayazıd’ın kaçar yıl padişahlık edip kaçar yaşında öldüklerini yazmakla iktifa ediyor. Tarih olarak yalnız Osman Gazi’nin 684 te İnegöl hisarını fethettiği ve 687 de adına hutbe okunduğu zikredilmektedir. Hutbe okunduğu zaman Osman Gazi’nin 43 yaşında olduğu ve 26 yıl padişahlık ettiği kaydolanmasına göre ölümünün 713 te olması gerekmektedir ki klâsik 726 tarihine aykırı ve Şükrullah ile Karamanlı Mehmed Paşa gibi eski tarihçilerimizin verdiği 710 ve 720 tarihlerine yakındır.

Osman Gazi’nin hangi tarihte öldüğünü münakaşa etmek bu yazının çerçevesi dışında olmakla beraber eski tarihçilerin ve Osman Gazi’yle çağdaş Bizans kaynaklarının verdiği bilgiye göre 720 den sonra olmadığı muhakkaktır. Bu bakımdan, Ebülvefâ menâkıbının başındaki kısa Osmanlı tarihinin eski bir kaynağa dayanması ihtimalini kaydedeyim.

Ebülvefâ menâkıbı “*Bahr el-Ensâb*” adlı bir eserden de bahsetmektedir. Eski tarihi ve *Oğuznâme*’yi de zikreden ve nushası bende bulunan *Tevârih-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihan*’ın kaynakları arasında bulunan bu eser bugün yoktur.

Tarihçi-meşhur Âşıkpaşaoğlu’nun damadı *Seyid Velâyet* de Ebülvefâ menâkıbnâmesinin başında mühim bir yer almakta ve 880 deki Hac seferi sırasında Mısır’a uğrayıp Seyid Ebûbekir oğlu Seyid Ebülvefâ’dan bu menâkıbı getirdiği kaydolanmaktadır. Buradaki “Ebûbekir”, Ebülvefâ’nın babası olarak zikrolununca, menâkıbnâme içinde Ebülvefâ’nın babası olarak gösterilen Seyid Mehmed’le hem bir tezat teşkil eder, hem de Ebülvefâ’nın 880 de hayatta olduğunu gösterir. Halbuki, yukarıda da belirttiğim gibi, menâkıbnâme, Ebülvefâ’yı 501 de ölmüş olarak gösteriyor. Bu tezat, zannımca 501 de ölen ve Türk olmıyan Ebülvefâ’yı 896 da ölen ve İstanbul’un Vefa

semtime adını veren Türk şeyhi Muslihiddin Mustafa Vefâ ile karıştırmaktan ileri geliyor.

Ebülvefâ menâkıbnâmesinin Osmanlı tarihini ihtiva eden nus-halarından görebildiklerim şunlardır :

- 1) *Hacı Mahmud* 4524
Boyut : 250 × 170 (190 × 125)
11 satırlı 231 yaprak
Osmanlılar bölümü : 2^a-5^a
- 2) *Hamidiye* 992
Boyut : 260 × 175 (167 × 98)
13 satırlı 190 yaprak
Osmanlılar bölümü : 4^b-8^b
- 3) *Pertevniyal* 417 (eski mnuarası : 387)
Boyut : 248 × 168 (163 × 100)
13 satırlı 210 yaprak
Osmanlılar bölümü : 2^b-6^b
- 4) *Pertevniyal* 420 (eski numarası : 390)
Boyut : 200 × 145 (145-155 × 95-105)
12 satırlı 52 yaprak (sonu eksik)
Osmanlılar bölümü : 1^b-5^a

3— [BEHİŞTÎ TARİHİNDEN BİR PARÇA]

Fatih ve İkinci Bayazıd çağında yaşayan *Behiştî*¹ nin veka-yinâmesi bugün tam olarak ortada yoktur. Yalnız, Yıldırım'dan Fatih'in sonuna kadar olan bir bölümü Londra'da, İkinci Bayazıd'ın Cem'le savaşlarına ait olan parçası da Topkapı sarayında, Revan Köşkü Kütüphanesinde 1270 numaradadır.

Ağdalı inşa diliyle yazılmış olan bu tarihin baş kısımlarının bulunması şüphesiz mühim bir hâdise teşkil eder. Tımarlı Bey ailesine mensup, aynı zamanda şair olan Behiştî'nin, Osmanlı tarihinin ilk yüzyılı üzerinde bizi, bir iki noktada da olsa, aydınlatması ihtimali vardır.

¹ Farsça aslına göre *Bihîştî* olması gereken bu kelimeyi Türk söyleyişiyle *Behiştî* diye yazdım. Bununla beraber *Zenker*, kelimeyi Behiştî olarak tespit etmiştir. (bak: *Jules Theodore Zenker, Dictionnaire Turc-Arabe-Persan, s. 230, Leipzig 1866*).

Istanbul kütüphanelerindeki çalışmalarım sırasında Behiştî tarihinin şimdiye kadar elegeçmiyen baş bölümünden yapılmış bir sayfalık bir özete rasladım. Bu küçük parça, *Ertuğrul*'un Selçuklulara başvurup "*Söğütlü Saraycık*" ta yerleştiğinden bahsetmektedir.

Esad Efendi Kütüphanesinde 2410 numaradaki Lârî tercümesinin 283 üncü yaprağının b yüzünde olan bu özette göze çarpan hususiyetler şunlardır:

1— Ertuğrul'un babası meşhur ve mevhum Süleymanşah'ın Çengiz kargaşahğı sırasında Ahlat'a gelişini "*Turanîlerin çoğı Azerbaycana göçdükleri hildâlde...*" diye tarif ediyor. Buradaki, Türklerin "*Turanîler*" olarak adlandırılması, Osmanlı tarihlerinin hiçbirinde olmıyan bir tâbirdir.

2— Süleymanşah, Ahlat şahı ile birleşmiş ve Ahlat'ta ölmüş olarak gösteriliyor. Bu da başka Osmanlı tarihlerinde olmıyan bir iddiadır. Meşhur efsaneye göre Süleymanşah, Fırat ırmağını Caber kalesi yanından atı ile geçerken boğulup orada gömülmüştür. *Türk Mezarı* denilen bu yer şimdi Suriye toprakları içinde Türkiye'nin bir parçasıdır.

3— Eski Osmanlı tarihlerinde Osman Gazi'nin arkadaşları olarak sayılan *Akça Koca, Konur Alp, Turgut Alp, Aygud Alp, Hasan Alp, Mahmud Alp, Kara Oğlan, Kara Mürsel, Şeyh Mahmud, Daz Ali, Mahmad, Kara Tegin* hep Ertuğrul'un maiyetinde gelen boy beğleri olarak zikrediliyor.

4— Bu bir sayfalık özetin altında "*telhîsen min târîh-i Behiştî san-nefehû fi 'ahd-i Yıldırım Bayazıd Han*" kaydı bulunuyor. Buradaki "*Yıldırım Bayazıd*"dan maksat İkinci Bayazıd'dır. Bazı tarihlerde İkinci Bayazıd'dan da "*Yıldırım Bayazıd*" diye bahsolunduğu vâkidir.

4— ÜSKÜDARLI HÂŞİM MUSTAFA BABA, 'ANKĀ-Yİ MUŞRIK.

Dedesi Moralı Şeyh Hâmid, babası Bandırmalı Şeyh Yusuf Nizâmeddin olan Üsküdarlı Hâşim Mustafa Baba, bir eserinde, kendilerinin "*Bandırmalızâde*" diye anıldığını söylemektedir (bak: Hacı Mahmud 3299, 80 a). 1197 de ölüp Üsküdar'da İnâdiye Mahallesindeki Bandırmalızâde Dergâhına gömülmüştür. Celvetî şeyhlerindendir.

‘Ankâ-yi Muşriq, Üçüncü Mustafa zamanında (1171-1187) telif edilmiş bir risâle olup aslında cifirle bir takım keşfiyattan bahsetmektedir. Adı da herhalde [ünlü mutasavvıf Muhyiddîn el-‘Arabî’-nin ‘Ankâ-yi Muğrib’ine nazîre olsun diye konmuştur. Risâlenin her tarafında Osmanlılardan bahis varsa da bütün halinde bizi ilgilendiren bölümü, eserin sonlarında, saltanatın Osman Gazi’ye nasıl verildiğini anlatan parçasıdır. Bu parçaya göre: Son Selçuk padişahı Sultan Alâaddin, *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî*’yi kendisine “ata” edinmişti. Fakat Sultan Alâaddin’in çocuğu olmadığından saltanat işini danışmak üzere şeyhleri toplayıp meclis kurduğunda orada hazır bulunanlardan “Baba” nam nûrânî şeyhi kendisine “baba” edindi. Bunu haber alan *Celâleddîn-i Rûmî* de, ilâhî cezbe dolayısıyla celâle gelip Selçuk devletinin idaresini Tatarlara vermeyi murad eyledi. Fakat *Hacı Bektaş, Ahı Evren* (adı : *Mehmed Nimetullah*) ve *Ede Balı* toplanıp buna bir çare aradılar. Hacı Bektaş’ın buradaki sözleri dikkate değer. Dedi ki : “Celâleddîn-i Rûmî, celâlin zirvesinde olduğu için yanında dost ile düşman birdir. Küçük bir şeyden hatırı kırılrsa düşman tarafına meyledip dostlarına celâli muhakkaktır. Böyle meczuplara yakın olmak ateşe yaklaşmak gibidir. Padişahlar da meczupları kendilerine yakın ettikleri zaman onlardan zarar görmeleri muhakkaktır. Selçuk Hanedanı, saltanatın idaresini o Hak meczubunun himmetine bağlamakla saltanatın zevaline sebep olmuşlardır”.

Bu üç Tanrı eri, ilâhî ilme vâkıf olduklarından, yiğit bir bey olan Osman Gazi’yi saltanata getirmek için Hakka rica ve niyazda bulundular; onun padişahlığa gelmesine sebep oldular.

Bu menkabede, tarihî gerçeklerin de tan veya menkabeye nasıl aksettiğinin iyi bir örneğini buluyoruz. Burada Mevlâna sağı solu belli olmuyan bir meczup şeklinde gösteriliyor. Onun Çengizlilerle iyi geçinmesi bu menkabede, saltanatı Selçuklulardan Tatarlara vermek istemesi şeklinde tasvir olunuyor. Bir de saltanatın Osman Gazi’ye geçmesinde en büyük himmet Hacı Bektaş’ınki oluyor.

‘Ankâ-yi Muşriq’ın Kaynarca Barışından biraz önce, yani devletin ozamana kadarki tarihinin en buhranlı anında bir şeyh tarafından yazılmış olması da dikkate alınacak bir noktadır. Eser, tarihî psikoloji ve tarih psikolojisi bakımından fevkalâde mühimdir. Görebildiğim nushalar şunlardır :

- 1) *Hacı Mahmud* 2362 (iyi bir nusha)
 Boyut : 260 × 197 (197 × 102)
 11 satırlı 30 yaprak
 Osmanlılar bölümü : 23^b- 27^b,
- 2) *Hacı Mahmud* 3094
 Boyut : 204 × 128 (140 × 70-82)
 17-18 satırlı 21 yaprak (33. yaprağa kadar notlar)
 Osmanlılar bölümü : 15^b- 18^b

5— [ARAPÇA OSMANLI TARİHİ]

İçinde iki tane tarihî eser olan bir derginin ikinci eseridir. Başlangıçtan İkinci Selim'in ölüm tarihi olan 982 ye kadar bir Osmanlı tarihidir. Ertuğrul Gazi ile Anadolu'ya gelen kardeşinin *Gündoğdu Bey* olduğunu söylemekle diğer Osmanlı tarihlerinden ayrılmaktadır. Bilindiği gibi, Ertuğrul Gazi ile Anadolu'ya gelen kardeşinin *Dundar Bey* olduğunu söylemekte diğer Osmanlı tarihleri müttefiktir. Nusahası :

Reisülküttap Mustafa 697 (197^b-288^a)
 Boyut : 205 × 140 (150 × 90)
 21 satırlı [92] yaprak

6- [OSMANLI TARİHİ]

Başlangıçtan 960 yılına kadar küçük bir Osmanlı tarihi olan bu eser anonimleri andıran bir dille yazılmıştır. Melhameleri iktiva eden bir dergi içindedir.

Bu eserde Osmanlıların başlangıcı hakkında verilen bilgi, diğer tarihlerdekinden biraz farklıdır. Meselâ Ertuğrul'un babası İsfahan vilâyetindeki Hâmân şehrinden Hürmüz Ebûbekir'dir. Meşhur rüyayı gören, Ertuğrul Gazi'dir. Rüyayı tâbir eden de, Selçuk sultanı Alâaddin'in veziri Abdülâziz'dir. Köse Mihal'in müslüman oluşu ise menkabevî bir şekilde anlatılmaktadır. Eserin şimdiye kadar tek nushasını gördüm:

Ayasofya 2705 (68^b-76^a)
 Boyut : 260 × 153 (197 × 95)
 15 satırlı [9] yaprak
 İstinsah : 971

7 — [OSMANLI TARİHİ]

Hepsi Türkçe olmak üzere sekiz risâle ihtiva eden bir derginin altıncı risâlesidir. Süleymanşah'tan başlayarak Birinci Ahmed'in cülûs tarihi olan 1012 ye kadar vekayii alan bu tarihin sonunda meşhur şehir ve ülkelerin fetih yıllarını bildiren bir de liste vardır. İfadesi biraz tumturaklı olan bu eserin başında destanla tarih bir hayli karışmış ve Süleymanşah'ın babası olarak da “*Sârbân nâm Kim-sene*” gösterilmiştir.

Nushası :

Hacı Mahmud 4622 (70^b- 76^b)
Boyut : 190 × 98 (160 × 75)
21 satırlı [7] yaprak

8 — [OSMANLI TARİHİ]

Yine hepsi Türkçe olmak üzere sekiz risâle ihtiva eden 182 yapraklı bir derginin üçüncü risâlesi bir umumî tarihtir. 71^a- 99^b arasındaki bu umumî tarihin Nuḥbet el-Tevârîḥ'i andıran soykütüğü şemaları vardır. 83 üncü yapraktan başlayan Osmanlı tarihi Yıldırım Bayazıt'la başlayıp 932 de bitiyor. Anonim Tevârîḥ-i Âl-i 'Osman'lara benzemektedir. Nushası :

Hacı Mahmud 4820 (83^a- 99^b)
Boyut : 228 × 167 (b.b. × b.b.)
Değişik satırı [17] yaprak

9 — CEDVEL-İ SELÂTİN-İ ÂL-İ 'OŞMAN

Müellifi meçhul olan bu Türkçe eser, adının “cedvel” olmasına rağmen kısa bir Osmanlı tarihidir. Osman Gazi'den başlayıp Birinci Mahmud'un cülûs yılı olan 1143 tarihine kadar gelmektedir. Sonunda da yine “Cedvel-i Vüzerâ-yi 'izâm” başlığı altında Osmanlı sadırazamlarının listesi vardır. Nushası :

Hacı Mahmud 4628 (54^a- 57^a)
Boyut : 199 × 142 (165 × 96)
21 satırlı [4] yaprak
Vezirler bölümü: 57^b- 61^b

10 — İBN FEHD(CÂRULLAH MUHAMMED B. 'ABD EL-'AZİZ
B. 'UMER), EL-CEVÂHİR EL-HİSÂN FÎ MENÂKİB EL-
SULTÂN SÜLEYMAN B. 'OŞMAN

954 te ölen müellif, bu eserini 928 de yazmıştır. Arapçadır. Osmanlı Müellifleri'nde ve Babinger'de adı geçmiyor. Eserin dikkate değer tarafı Osmanlı padişahları listesinde dir. İbn Fehd, Osmanlı padişahlarını şu sıra ve adlarla saymaktadır: *Osman, Süleyman Orhan, Erden Ali, Murad, Yıldırım Bayazıd, Mehmed, Gıyâseddin Murad, Mehmed, Bayazıd Mehmed, Selim Han, Süleyman*. Eser şu bölümlerden ibarettir :

Mukaddeme : Hükümdarlar hakkındaki hadîsler.

Birinci bâb : Kanunî'nin devleti ve Yavuz'un Hâricîlerle olan savaşları.

İkinci bâb : Türklerin ve Anadolu'nun fazileti.

Tetimme : Mekke ve Medine halkının fazileti.

Nushası :

Dârülmescnevî 360

Boyut : 176×130 (120×83)

13 satırlı 128 yaprak

Müellif nushasından 929 da istinsah olunmuştur.

11 — ERZURUMLU İBRAHİM MÜLHEMÎ, MURADNÂME

Umumî tarihtir. İçinde bir de Osmanlılar bölümü vardır ki başlangıçtan 16 Şevval 1049 perşembe geces i Dördüncü Murad'ın ölümüne kadardır. Müellif 1060 ta ölmüştür. Osmanlı Müellifleri'nde (III, 12-13) Muradnâme'nin adı geçiyorsa da nushası zikrolunmuyor. Babinger ise, Mülhemî'den ve Şehinşâhnâme adlı eserinden bahsediyorsa da Muradnâme'yi zikretmiyor (170-171). İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (I, 35-36) Muradnâmenin Esad Efendi ve Nuruosmaniye (4240) nushaları kayıtlıdır. Benim gördüğüm nusha:

Esad Efendi 2149

Boyut : 202×140 (165-175×88)

20-23 satırlı 275 yaprak

Oşmanlılar bölümü: 133^b-166^a

12—[İKİNCİ MUSTAFA'YA KADAR ARAPÇA MANZUM
OSMANLI TARİHİ]

151 yapraklı bir derginin 15 inci yaprağından başlayan bu manzum tarihin sonunda müellif, eserinin Mustafa b. Mehmed'e (yani İkinci Mustafa'ya) kadar 367 beyit olduğunu söylüyor. Fakat elimizdeki nushada 351 beyit vardır. Çünkü ilk yaprağın (yani 15. yaprağın) yarısı yırtıktır. Demek ki ilk 16 beyit kayıptır.

Eserin sonunda telif tarihinin 1102 olarak gösterilmesi yanlıştır. Çünkü Mustafa b. Mehmed (yani İkinci Mustafa) 1106-1115 yılları arasında padişahlık etmiştir. Bu sebeple telif tarihinin 1112 yazılacakken yanlışlıkla 1102 kaydolunduğu muhakkaktır.

Şimdiye kadar kimsenin görmediği bu eserin tek nushasını bulabildim:

M. Arif-M. Murad 177 (15^b-23^b)
Boyut : 179×123 (148×78)
22 satırlı [9] yaprak

13 — DERVİŞ ALİ, HULÂSAT EL-TEVÂRİH

Babinger'in Hicrî 1000 tarihlerinde ölmüş olduğunu tahmin ettiği (s. 120) Derviş Ali'nin eseri Arapça bir umumî tarihtir. Üçüncü Murad çağında (982-1003) Halep müftüsü idi. Babinger, Berlin Devlet Kütüphanesinde 9469 ve 9470 numaralarda iki tane, Viyana Millî Kütüphanesinde 925,2 numarada bir nushasının bulunduğunu bildiriyorsa da Türkiye'de nushasının bulunduğundan bahsetmiyor. Osmanlı Müellifleri'nde de (III, 51) Derviş Ali'nin tercümeihalinden ve eserinin adından bahsolunuyorsa da nushası bildirilmiyor. Ben şimdiye kadar İstanbul'da bir tek nushasını gördüm. Çok kısa bir eser olan Hulâsat el-Tevârîh'in Osmanlılar bölümü, sonundaki üç yapraktan ibarettir ve vukuattan değil de her padişah çağında yetişen ünlü bilginlerden bahsetmektedir. Gördüğüm nushanın Osmanlılar bölümü Birinci Murad'dan başlamaktadır:

Reisülkültap Mustafa 645
Boyut : 187 × 136 (136 × 71)
13 satırlı 47 yaprak
İstinsah : 1037
Osmanlılar bölümü : 44^b- 47^a

14 — YAHYA NEV'Î, NETÂYİC EL-FÜNÛN VE
MAHÂSİN EL-MÛTÛN

Malkaralı Yahya'nın babasının adı *Ali*, dedesinin *Nasuh*'tur. Zamanında “*şairler başkanı*” sayılmış ve şehzadelere öğretmenlik etmiştir. 1007 de İstanbul'da ölüp Vefa hazîresine gömülmüştür. Meşhur *Atâ'i*'nin babasıdır.

Yahya Nev'î, hikmet ve tasavvuf şairi olup hâlâ herkesin dilinde dolaşan “*âdet budur âhırda gelür bezme ekâbir*” mısraı kendisindedir.

İçinde bir de Osmanlı tarihi bulunan eseri “Netâyic el-Fünûn ve Mahâsin el-Mütûn” dur. Eser, dinî ve gayridinî birçok bilimlerden bahseden bir nevi ansiklopedidir. Önce Edirne'de 979 da yazmış, 997 de Osmanlı tarihini ilâve ederek yeniden kaleme almıştır. Osmanlı tarihi bölümü klâsik Osmanlı tarihinin güzel bir özetidir ve 982 *Halk el-Vâd* zaferine kadardır. İçinde yeni bir bilgi olmamakla beraber Osmanlı tarihleri listesini tamamlamak için zikrolunmaya değer. Görebildiğim nushalar şunlardır :

- 1) *Kadızaâde Mehmed* 433
Boyut : 205 × 136 (110 × 53)
13 satırlı 182 yaprak
Osmanlılar bölümü : 49^a-56^b
- 2) *Lâleli* 1947
Boyut : 201 × 110 (145 × 62)
17 satırlı 111 yaprak
İstinsah : 1006
Osmanlılar bölümü : 28^b-33^b
- 3) *Hacı Mahmud* 4902
Boyut : 208 × 128 (148 × 70)
21 satırlı 85 yaprak
Osmanlılar bölümü : 22^a-25^b
- 4) *Hacı Mahmud* 4915
Boyut : 210 × 133 (150 × 72)
21 satırlı 93 yaprak
Osmanlılar bölümü : 23^b-72^a
- 5) *Hacı Mahmud* 4916
Boyut : 196 × 133 (153 × 68)
19 satırlı 102 yaprak (109. yaprağa kadar şiirler)

- İstinsah : 1082
Osmanlılar bölümü : 29^a-33^b
- 6) *Hacı Mahmud* 4925
Boyut : 197 × 144 (145 × 90)
23 satırlı 47 yaprak
İstinsah : 1282 (1036 istinsahlı bir nushadan kopya)
Osmanlılar bölümü : 14^a-16^a
- 7) *Hâlet Efendi* 767
Boyut : 283 × 178 (b.b. × b.b.)
23-29 satırlı 62 yaprak (222 yapraklı bir dergi içinde)
Osmanlılar bölümü : 18^b- 21^a
- 8) *Pertevniyal* 1004 (eski numarası : 760)
Boyut : 202 × 140 (140 × 85)
19 satırlı 93 yaprak
Osmanlılar bölümü : 24^b-29^a
- 9) *Serez* 3764
Boyut : 212 × 140 (155 × 88)
15 satırlı 115 yaprak
İstinsah : 1157
Osmanlılar bölümü : 29^b-34^b
- 10) *Serez* 3825
Boyut : 197 × 144 (140 × 98)
19 satırlı 99 yaprak
Osmanlılar bölümü : 21^b-25^b
- 11) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 282
Boyut : 228 × 148 (160 × 87)
15 satırlı 210 sayfa
Osmanlılar bölümü : 61-70
- 12) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 588
Boyut : 204 × 135 (155 × 72)
23 satırlı 122 yaprak
İstinsah : 1016
Osmanlılar bölümü : 26^b-29^b
- 13) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 661 (100^b- 191^b) sonu eksik
Boyut : 204 × 137 (140 × 65)
19 satırlı [91] yaprak
Osmanlılar bölümü : 126^a-130^b
- 14) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 3423 (derginin ilk risâlesi)

- Boyut : 222 × 143 (165 × 77)
 21 satırlı 62 yaprak
 Osmanlılar bölümü : 13^a-16^b
- 15) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 3774 (derginin ilk risâlesi)
 Boyut : 192 × 115 (150 × 71)
 17 satırlı 101 yaprak
 Osmanlılar bölümü : 26^a-30^b
- 16) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 3828
 Boyut : 180 × 90 (120 × 50)
 21 satırlı 116 yaprak
 İstinsah : 1059
 Osmanlılar bölümü : 29^b-34^b
- 17) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 3830
 Boyut : 180 × 113 (135 × 55)
 19 satırlı 106 yaprak
 Osmanlılar bölümü : 29^b-34^a
- 18) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 4842
 Boyut : 205 × 130 (155 × 63)
 21 satırlı 89 yaprak
 İstinsah : 1001
 Osmanlılar bölümü : 25^b-29^b
- 19) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 6744
 Boyut : 199 × 112 (137 × 53)
 17 satırlı 160 yaprak
 İstinsah : 1000
 Osmanlılar bölümü : 43^a-49^b
- 20) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 6776
 Boyut : 208 × 132 (145 × 85)
 19 satırlı 84 yaprak
 İstinsah : 1049
 Osmanlılar bölümü : 30^a-34^a
- 21) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 6781
 Boyut : 205 × 137 (155 × 70)
 25 satırlı 235 yaprak
 İstinsah : 1036
 Osmanlılar bölümü : 196^a-198^b
- 22) *Üniversite, Türkçe yazmalar*, 6801
 Boyut : 190 × 118 (120 × 50)

- 19 satırlı 122 yaprak
Osmanlılar bölümü : 31^b- 37^a
- 23) *Ayasofya* 3468
Boyut : 209 × 132 (147 × 70)
21 satırlı 105 yaprak
Osmanlılar bölümü : 25^b-29^b
- 24) *Ayasofya* 4323
Boyut : 196 × 117 (135 × 63)
17 satırlı 102 yaprak
Osmanlılar bölümü : 28^b-33^a
- 25) *Nuruosmaniye* 4329
Boyut : 214 × 137 (170 × 82)
21 satırlı 80 yaprak
Osmanlılar bölümü : 21^b-25^a

Gördüğün nushalardan beş tanesinde (Hacı Mahmud 4908, Bağdatlı Vehbi 1595, Hacı Beşir Ağa 656, Üniversite 6768 ve Nuruosmaniye 4330) Osmanlılar bölümü yoktur.

15— ŞEYH MER'Î B. YÛSUF B. EBÎ BEKR EL-MAKDÎSÎ,
KALÂ'ID EL-'İKYÂN Fİ FEZÂ'İL ÂL 'OŞMÂN

Arapçadır. Keşf el-Zunûn'da adı geçmiyor. Keşf el-Zunûn zeylinde ise (II, 238) *Kalâ'id el-'İkyân fî Fezâ'il Selâtin Âl 'Oşmân* şeklinde zikrolunuyor ve müellif olarak da *Şeyh Mer'î b. Yûsuf el-Kermî* gösteriliyor.

Babinger, eser ve müelliften bahsediyor (s. 159-160) ve Viyana Millî Kütüphanesinde 979 numarada, Paris Millî Kütüphanesinde 1624 numarada iki nushasını bildirdiği gibi İstanbul'daki Esad Efendi nushasını da zikrediyor.

Eser 1031 Muharremi başlarında Câmi' el-Ezher'de telif olunmuş, müellif 1033 te ölmüştür.

Müellif vukuattan çok Osmanlı Hanedanının faziletlerini anlatıyor ve bu arada yer yer başka İslâm devletlerinin ve bilhassa Mısır'ın tarihine de kısaca temas ediyor. Özel isimlerde epey yanlışlar vardır. Meselâ Osman Gazi'den *Osman b. Tuğrul b. Süleymanşah* diye bahsolunuyor ve Süleymanşah, Belh civarındaki *Hâmân* sultanı olarak gösteriliyor. Durer el-Esmân'a dayanarak Osmanlıların Arap aslından geldiği kaydolunuyor. Osmanlı şeceresini sayarken Fatih'e

Çelebi Mehmed diyor ve Çelebi Mehmed'i atlıyor. Eğri savaşından sonra Osmanlı tarihi daha muntazam ve daha mufassaldır. Nushaları:

- 1) *Esad Efendi* 2340
Boyut : 195 × 130 (130 × 75)
13 satırlı 81 yaprak
İstinsah : 1143
- 2) *Nuruosmaniye* 609
Boyut : 211 × 150 (142 × 85)
17 satırlı 68 yaprak

[Nuruosmaniye nushası bir derginin ikinci kitabıdır. Aslında derginin 54. yaprağından başlamaktadır. Fakat 1 den başlayarak yaprak numarası atılmış olduğundan ben de öyle aldım. Birinci eser El-fıyyet el-‘İrākî’dir].

16—NECM EL-DİN MUHAMMED B. ŞALİH B. MUHAMMED EL-TUMURTÂŞI, FETH EL-MENNÂN Fİ MEFÂHİR ÂL ‘OŞMÂN

Arapçadır. *Tumurtaş*, Harzem köylerindedir (Mu‘cem el-Buldân, II, 411). 1156 da telif olunmuştur. Sadırazam Ali Paşa adına yazılmıştır. Hem tarih, hem medhiyedir. Birinci Mahmud’dan “sultanımız” diye bahsediyor.

Keşf el-Zunûn zeylinde eserden bahsolunmuyor. Babinger zikretmiştir (s. 322, 1 numaralı not). Fakat müellifin soyadını Timurtâşî okumuştur.

Eser, adından da anlaşıldığı gibi bilhassa Osmanlı Hanedanının büyüklüğünden, faziletinden, fütuhatından bahsetmektedir. Osmanlı padişahları ve Hanedanı Mahan hükümdarı Süleymanşah’la Birinci Mahmud arasında sıralanmış, fakat arada Çelebi Mehmed atlanmıştır. Eserde sıra ile bir Osmanlı tarihi anlatılmamış, yalnız Rodos fethi, Sigetvar fethi, Halk el-Vad zaferi, Kıbrıs fethi, Eğri zaferi, Bağdat fethi, Girit (eserdeki yazılışı Ecrîd) fethi gibi mühim vakalar zikrolunmuştur. Tek nushası :

- Esad Efendi* 2337
Boyut : 213 × 140 (150 × 86)
17 satırlı 30 yaprak

17 — AHMED SÂFÎ, MİR'ÂT EL- TEVÂRİH

Türkçe bir umumî tarih olan Mir'ât el-Tevârih'ten Keşf el-Zunûn'da ve zeylinde, Osmanlı Müellifleri'nde ve Babinger'de bahsedilmiyor. Üçüncü Murad zamanında (982-1003) yazılmıştır. Ağdalı bir dille kaleme alınmış olan eserin aşağı yukarı yarısı Osmanlı tarihidir. Tek nushasını gördüm :

Esad Efendi 2408

Boyut : 192 × 114 (148-153 × 70)

23 satırlı 377 yaprak

Osmanlılar bölümü : 204-377

18 — TOPÇULAR KÂTİBİ ABDÜLKADİR, [1003-1050 YILLARI ARASINDA OSMANLI TARİHİ]

Biri İstanbul'da, biri de Viyana'da (bak: Babinger, 187) olmak üzere iki nushası bulunan çok mühim bir Osmanlı tarihidir . Müellif birçok vukuatın içinde yaşadığı için eser, orijinal bir kaynaktır. İstanbul'daki nushanın, baştan bir iki yaprağı eksiktir. Viyana Millî Kütüphanesinde 1053 numaradaki nushanın daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar istifade olunmamış ve sayılı birkaç kişiden başkaları için meçhul kalmış bir eserdir. Nushası :

Esad Efendi 2151

Boyut : 292 × 200 (b.b. × 120)

25-31 satırlı 320 yaprak

19 — KARAMANLI AHMED B. YUSUF SİNÂNEDDİN B. AHMED, AHBÂR EL-DUVEL VE ÂŞÂR EL-UVEL

Şam'da Haremeyn vakıflarının nâibi iken 1019 da ölen müellifin bu eseri Arapça bir umumî tarihtir. Osmanlı Müellifleri'nde (III, 11) eser ve müelliften bahsolunuyorsa da nushası bildirilmiyor. Babinger ise eser ve müelliften daha tafsilâtlı bahsediyor (s. 142-143) ve Avrupa'daki nushalarından bahsettiği gibi İstanbul'da da Nuruosmaniye (3042 ve 3043), Halet Efendi (620) ve Köprülü Mehmed (1002) nushalarını sayıyor. Osmanlılar bölümü 699-1018 arasındaki vukuattan bahsedip eserin 47. bâbını teşkil etmektedir. Nushaları :

- 1) *Hamidiye* 885
 Boyut : 224 + 147 (163 × 96)
 25 satırlı 5+305 yaprak
 İstinsah : 1088
 Osmanlılar bölümü : 180^b- 204^b
- 2) *Veliyeddin Efendi* 2339
 Boyut : 205 × 150 (165 × 100)
 29 satırlı 321 yaprak
 İstinsah : 1155
 Osmanlılar bölümü : 185^a- 207^a

[sonunda eserin bitim tarihi 1008 olarak gösteriliyorsa da müstensih yanlışdır. 1018 olacaktır].

- 3) *Nuruosmaniye* 3042
 Boyut : 217 × 162 (180 × 115-120)
 23 satırlı 319 yaprak
 İstinsah : 1121
 Osmanlılar bölümü : 163^a- 191^b
- 4) *Nuruosmaniye* 3043
 • Boyut : 265 × 170 (190 × 100)
 27 satırlı 350 yaprak
 Osmanlılar bölümü : 183^b- 212^a
- 5) *Nuruosmaniye* 3155
 Boyut : 282 × 182 (193 × 107)
 27 satırlı 301 yaprak
 Osmanlılar bölümü : 168^a- 194^b
- 6) *Hâlet Efendi* 620
 Boyut : 218 × 148 (167 × 98)
 31 satırlı 242 yaprak
 İstinsah : 1021
 Osmanlılar bölümü : 135^b- 155^b

20 — [926-1032 ARASINDA OSMANLI TARİHİ]

Hoca Sadeddin'in *Tâc el-Tevârih*'i ile *Selimnâme*'sini de ihtiva eden bir derginin üçüncü ve son eseridir. Nushası :

Hamidiye 898 (376^b- 428^b)
 Boyut : 240 × 150 (180 × 83)
 37 satırlı [53] yaprak

21 — ABDULLAH EFENDİ B. RIDVAN PAŞA,
[RIDVAN PAŞAZÂDE TARİHİ]

Vezer Rıdvan Paşa'nın oğlu olan Abdullah Efendi'nin eseri "Meş'al el-Ezhâr fi 'Acâ'ib el-Akţâr" adındaki Arapça ve Mısır tarihine ait kitabın tercümesi diye tanınmışsa da öyle değildir. Eser, 1056 da telif olunmuş bir umumî tarihtir. Başlıca kaynağı Meş'al el-Ezhâr'dır. İçinde Osmanlı tarihi bölümü de bulunmakla beraber Mısır'a ait kısmı daha tafsilâtlıdır. Osmanlı Müellifleri'nde (III, 103-104) eser hakkında verilen bilgi eksik olduğu gibi hiçbir nüshası da gösterilmemiştir. Babinger'de (s. 176-177) Avrupa nüshaları zikrolunduğu gibi İstanbul'da Bayazıd (2467), Fatih (4302) ve Hamidiye (900) nüshaları kaydolunmuştur. Fakat bunlardan Fatih'teki 4302 numaralı nüsha Tenkîh el-Tevârih olduğu gibi Bayazıd'daki 2467 numaralı kitap da tarihle ilgisi olmayan bir eserdir.

Rıdvanpaşazâde tarihinde Osmanlı tarihine ait parçalar serpiştirilmiş bir haldedir. Osmanlıların Mısır beğlerbeğlerinin listesi de vardır. Görebildiğim nüshalar :

- 1) *Hamidiye* 900
Boyut : 208 × 143 (150 × 85)
23 satırlı 120 yaprak
- 2) *Esad Efendi* 2177
Boyut : 304 × 185 (238 × 112)
25 satırlı 114 yaprak
İstinsah : 1202
- 3) *Esad Efendi* 2335 (68^b- 208^b)
Boyut : 198 × 123 (155 × 75)
25 satırlı [141] yaprak
İstinsah : 1092
- 4) *Hacı Mahmud* 4860 (1^b- 121^a)
Boyut : 232 × 165 (180 × 117)
19 satırlı 121 yaprak
İstinsah : 1239
- 5) *Veliyeddin Efendi* 2367
Boyut : 210 × 135 (140 × 70)
21 satırlı 187 yaprak
İstinsah : 1177

22 — MUHAMMED B. 'ABD EL-MU'Ŧİ EL MENÜFİ,
LEŦĀ'İF AĦBĀR EL-UVEL FİMEN TAŞARRAF Fİ MIŞR
MİN EL-DUVEL

Keşf el-Zunūn'da (II, 1550-1551) adı geçen bu Arapça eser 10 bölümden ibaret bir Mısır tarihi ise de 9-10. bölümleri Osmanlı tarihine tahsis edilmiştir. 1060 ta ölen müellif, eserini 1032 zilhicce-sinde bitirmiştir. Osmanlı tarihi 699-1032 arasındadır. Bir derginin ilk kitabı olan bir tek nüshasını görebildim :

Reisülküttab Mustafa 697 (2^a- 195^b)

Boyut : 205 × 140 (133 × 65)

19 satırlı [194] yaprak

İstinsah : 1035

23 — HACI ALİ, TELĦİŞ-I BERK EL-YEMĀNİ

988 de ölen *Kuṭb el-Din Muhammed b. Ahmed el-Mekkî'nin* "el-Berk el-Yemānî fi Feth el 'Osmānî" adlı eserinin itâveli tercümesidir. 1064 te tercüme etmiştir. Hacı Ali'nin ölümü 1074 ten sonradır. Eser beş bölümle bir sonuçtan ibaret olup ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümleri Osmanlı çağına aittir. Osmanlı Müellifleri (I,47 ve 101) eserin nüshasından bahsetmiyor. Babinger (s. 178- 179) yalnız Millet Kütüphanesindeki nüshadan bahsediyor. İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (II, 128-130) benim gördüğüm üç nüsha ile Millet Kütüphanesi nüshası zikrediliyor. Benim gördüğüm nüshalar şunlardır:

1) *Reisülküttab Mustafa* 632

Boyut : 265 × 157 (190 × 90-95)

25 satırlı 320 yaprak

2) *Hamidiye* 921

Boyut : 231 × 140 (185 × 80)

29 satırlı 313 yaprak

İstinsah : 1082

3) *Hamidiye* 886 (bu nüshada eserin adı: *AĦbār el-Yemānî*)

Boyut : 300 × 190 (220 × 110)

25 satırlı 226 yaprak

İstinsah : 1077

24 — HASAN VECÎHÎ, [1047—1072 ARASI OSMANLI TARİHİ]

Bahçesaraylı olan müellif, Divan kâtipliğinde bulunmuş, 1081 de İstanbul'da ölmüştür. Osmanlı Müellifleri (III, 159) numaralarını bildirmeden Hamidiye, Nuruosmaniye ve Köprülü kütüphanelerinde birer nushasının bulunduğunu bildiriyor. Babinger (s. 208) Viyana Millî Kütüphanesinde 1069 ve Leiden Üniversite Kütüphanesinde 894 numaralı nushalardan başka Hamidiye (917), Nuruosmaniye (3198) ve Köprülü Mehmed (225) nushalarını da zikrediyorsa da müellifin adını Hüseyin Vecîhî, ölümünü de 1071 olarak gösteriyor. İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (II, 276-277) benim gördüğüm iki nusha ile Köprülü nushası zikrediliyor. Benim gördüğüm nushalar :

- 1) *Hamidiye* 917
Boyut : 272 × 166 (190 × 90)
25 satırlı 101 yaprak
- 2) *Nuruosmaniye* 3198
Boyut : 217 × 145 (160 × 83)
23 satırlı 109 yaprak
İstinsah : 1139

25 — OSMAN DEDE, CEVÂHİR EL-TEVÂRİH

Fazıl Ahmed Paşa'nın 1070-1080 yılları arasındaki vukuatını alan bu tarih şimdiye kadar iyi tanınmamış ve yanlışlıkla Hasan Ağa'ya isnad olunmuştur (bak : Osmanlı Müellifleri, III, 30). Babinger (S. 216-217) Avrupa'da şu nushaları gösteriyor: Berlin, Devlet Kütüphanesi 1613; Viyana, Millî Kütüphane 1070 ve 1071; Viyana, Akademi Kütüphanesi, 267; Bolonya, Üniversite Kütüphanesi 3619; Paris, Millî Kütüphane 1506 ve 1089. Babinger bundan sonra İstanbul'da Esad Efendi (2242), Köprülü Mehmed (214) ve Bayazıd (2401) nushalarını zikrediyorsa da Bayazıd nushası Cevâhir el-Tevârih olmayıp fıkıh kitabıdır. İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (II, 221-223) Esad Efendi ve Köprülü nushaları kayıtlıdır. Ben Esad Efendi ve Hamidiye nushalarını gördüm :

- 1) *Hamidiye* 909
Boyut : 285 × 175 (215 × 105)
23 satırlı 86 yaprak

2) *Esad Efendi* 2242

Boyut : 207 × 132 (165 × 102)

19 satırlı 128 yaprak

26— .....HALİFE, VAKİ'AT-İ RÜZ-İ MERRE

Şimdiye kadar kimse tarafından bilinmiyen ve tafsilâtlı olmak bakımından diğer bütün Osmanlı tarihlerini geçen bu eserin, elimizde yalnız dördüncü cildi vardır. Müellif, "*Mevkufat Kalemî Hulefâsından . . . Halife*" dir. Kitapta iki yerde adı geçmekle beraber (2^a, 15. satır ve 2^b, 1. satır) ikisinde de asıl isim silinmiş veya boş bırakılmış, yalnız "Halife" unvanı kalmıştır.

1^b nin son satırında, daha önce yazılan ve 1102 de İkinci Ahmed'in cülûsundan bahseden bir ikinci ciltten, 7^b nin altıncı satırında da 1103 yılı vukuatını anlatan bir üçüncü ciltten bahsedilmektedir. Elimizdeki büyük dördüncü cilt yalnız 1104 yılı vukuatına hasredildiğine göre birinci ve ikinci ciltlerin de 1101 ve 1102 yılları vukuatını hikâye ettiği kabul olunabilir.

Mevkufat kalemî kâtibi olan müellif, yılın vukuatını gün gün kaydettiğini söylüyor. Hakikaten eser, Muharrem'in birinden itibaren her günkü vakaları görülmemiş bir genişlikle anlatmaktadır.

Arada bir kendisi hakkında verdiği bilgiye göre müellifin 1089 Cehrin seferinde bizzat bulunduğu (6^a, ilk satırlar), 1103 Şevvalinde de Mevkufat kaleminde kâtiplik ettiği (3^a, son satırlar) anlaşılmaktadır.

Eser, 7^b ye kadar mukaddeme mahiyetindedir. 7^b nin ortasından itibaren 1104 vukuatı başlamaktadır. Arada, gerektiğçe eski yıllara ait vekayii de istitrat olarak zikretmektedir.

İkinci Ahmed'in İbrahim ve Selim adlı ikiz şehzadelerinin doğuşunu (25 Muharrem 1104) anlatan satırlarında (24^b- 25^a) bunu ozamana kadar hiçbir Osmanlı padişahına nasip olmamış bir mazhariyet olmak üzere göstermektedir. Burada, şu dikkate değer satırları yazmaktadır :

"Kütüb ü tevârihde tahrîr ve imlâ olunduğı üzere Hânedân-i Âl-i Osmân el-müeyyed bi-te'yîd illâh il-melik id-deyyân'un diyâr-i şarkdan ibtidâ-i zuhûr u hurûcları hicret-i nebeviyyenün sene seb'a ve aşr ve seb'amîe tarihinde vuku' bulub ol tarihde mülûk-i Selçukıyyeden Sultan Alâaddin b. Kılıc Arslan-i Selçûkî pâdişâh-i İslâm

olub diyâr-i Rûmda dâr us-saltanatları medîne-i Konya idi. Ertuğrul Gazi, Alâaddin-i Selçukîden mütemekkin olmak için yaylak ve kışlak recâ ve istid'â etdükde gûh-i Domanıç yaylak ve Bilecük ile Yar Hissarı kışlak ta'yin olunub emr-i Hüdâ ile Ertuğrul Gazi dâr ül-bekaya rihlet etdükde Sultan Alâaddin tarafından Ertuğrul'un yeri ferzend-i büzürgteri Osman Gazi'ye tevcih olunub tabıl, alem ve kûs, nekkare irsâl edüb feth eyledügi memâlike vâlî olub Sultan Alâaddin-i Selçukî vefât edüb azm-i beka etdükde Osman Gazi müstakillen pâdişâh-i İslâm oldukları tarihten işbu sene erba'a ve mîe ve elf tarihine gelince üçyüz seksen yedi sâl mürûr edüb bu hilâlde pay-i taht-i Âl-i Osman'a cülûs eden Selâtîn-i izâmdan bir pâdişâh-i âlicâha batn-i vâhideden ahaveyn olmak üzere dü ferzend-i sa'âdetmendleri âlem-i vücûda kadem basmaları müyesser olmayub hâliyâ pâdişâh-i enâm, güzîde-i Âl-i Osman es-Sultan ibn is-Sultân es-Sultan Ahmed Hân-i Sâni bin Sultan İbrâhim Han eyyidehüm ullâh il-melik il-mennân Hazretlerine taraf-i pâdişâh-i zü'l-celâl ü lâyezâlden atıyye-i kübrâ ve mevhibe-i uz mâ olduğunda şübhe yokdur" (25^a- 25^b).

Burada Osmanlıların zuhurunu 717 olarak göstermesi de dikkate değer. Eserin bazı yapraklarında, sefer için satın alınan zahire, saman, hayvan vesairenin miktarını ve fiyatını gösteren dîvânî yazılı listeler vardır. Eser 343 yaprak olarak numaralanmışsa da üstüste iki yaprağa 140 numarası atılmış olduğundan hakikatta 344 yaprak demektir. Sondan da bir yaprağın eksik olduğu anlaşılmaktadır. Eldeki son yaprağın sonuncu satırları 29 zilhicce 1104 ün vukuatıyla başlayıp yarıda kesilmekte, ondan sonraki yaprak ise boş olduğundan yazılama- dan kaldığı anlaşılmaktadır.

Bir yılın vukuatını bu kadar mufassal (688 sayfa) yazan başka bir Osmanlı tarihi yoktur. Eser her bakımdan olağanüstü mühimdir. Derhal bastırılması lâzımdır. Nushası :

Esad Efendi 2437

Boyut : 282 × 160 (188 × 83)

27 satırlı 343 yaprak (iki tane 140, yaprak olduğundan hakikatta 344 yaprak)

27—ŞEMS EL-DİN MUHAMMED B. EBİ'L-SURÜR EL-BEKRİ,
FEYŻ EL-MENNÂN Bİ-ZİKR DEVLET ÂL 'OŞMÂN

Arapçadır. Müellif 1005 te doğup 1065 te ölmüştür. Keşf el-Zunûn'da (II, 1304), eseri bastırılanlar, müellifin adını Ebû'l-Surür

Muhammed b. Ebî'l-Hasan 'Alî b. 'Abd el-Rahman el-Bekrî diye değiştirmiş ve ölüm tarihi olarak da 1028 yılını koymuşlardır. İsim hakkında bir şey söyleyemezsem de ölüm tarihi olarak gösterilen 1028 yılı yanlıştır. Çünkü eser Birinci Mustafa'nın ikinci saltanatını sonuna kadar anlatmaktadır. Birinci Mustafa'nın saltanatı ise 1032 de bitmiştir.

Eser, Osman Gazi'nin saltanatını 696 da başlatıyor ve padişahlardan bahsederken o devrin bilginlerini de anlatıyor. Babinger'de (s. 147-148) müellif ve türlü eserleri hakkında bilgi varsa da Feyz el-Mennân'ın yalnız Kahire'de bir tek nushası kaydolunuyor. Ben İstanbul'da da bir nushasını görebildim :

Ayasofya 3345

Boyut : 205 × 147 (145 × 87)

21 satırlı 128 yaprak

28—ÇERKESLER KÂTİBİ YUSUF, [YAVUZ SULTAN SELİM TARİHİ VE 1041 YILINA KADAR MISIR VALİLERİ TARİHİ]

Eserin Yavuz'a ait kısmı, *Kesfi* Selimnâmesinin sadeleştirilmiş şeklidir. Babinger (s. 179-180) Avrupa'da iki nushasını zikrediyor : Berlin, Devlet Kütüphanesi 1045 ve Viyana, Millî Kütüphane 1008. İstanbul nushalarından bahsetmiyor. Görebildiğim nushalar :

1) *Esad Efendi* 2146

Boyut : 203 × 148 (165 × 95)

29 satırlı 66 yaprak.

2) *Esad Efendi* 2148

Boyut : 260 × 142 (220 × 106)

27 satırlı 55 yaprak

İstinsah : 1095

29— ABDURRAHMAN MÜNİB, FİHRİS-İ DÜVEL

İstanbul kadılarından ve 'İkd el-Cumân mütercimlerinden, 1146 da ölen Abdullâtif Râzî Efendi'nin oğludur. Abdurrahman Münib 1155 de ölmüştür. Fihris-i Düvel, Âdem'den 1138 sonuna kadar gelen devletlerin özet tarihleriyle hükümdarlarından bahsetmektedir. Osmanlı Müellifleri'nde (III, 144) Fihris-i Düvel'in Nu-

ruosmaniye Kütüphanesinde bir nushası olduğu yazılıyor. Babinger (s. 262) Kahire'de ve Hamidiye'deki nushalarını bildiriyor. İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (I, 14-15) eserin Nuruosmaniye (3402) ve Hamidiye (978) nushaları zikrediliyor.

Ben de yalnız Hamidiye nushasını görebildim :

Hamidiye 978

Boyut : 298 × 180 (213 × 110)

23 satırlı 6+49 yaprak

Osmanlılar bölümü : 38^b-40^b

30— [YARATILIŞTAN 1195 YILINA KADAR KRONOLOJİ]

Esasını Kâtib Çelebi'nin Taqvîm el-Tevârih'inden almış olan bu eserde sadırazam, şeyhülislâm, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, İstanbul kadıları ve başkalarının listeleri vardır. Nushası :

Lala İsmail 301

Boyut : 320 × 205 (205-125 × 120-130)

Değişik satırlı 148 yaprak

31— [NESEB SİLSİLESİ]

33 yapraklı kısa bir Arapça eser olan bu silsilenin başka bir kitaptan kopmuş olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yaprak başlarında kırmızı mürekkeple yaprak numaraları yazılmıştır ve bu numaralar 518 den başlayıp 553 te bitmektedir. Şecerenin Osmanlılara ait bölümü son olarak Birinci Mahmud'u almaktadır. Padişahlardan çoğunun altında izahat vardır. Birçok şehzadeler de gösterilmiştir. Nushası :

Lala İsmail 347

Boyut : 293 × 190 (b.b. × b.b.)

33 yaprak

32— AYASOFYA CÂBÎSİ ÖMER EFENDİ, [1182-1229 VUKUATI TARİHİ]

Mühim Osmanlı kroniklerinden olan bu eserden ilkönce Osmanlı Müelliflerinde (III, 181) yalnız isim olarak bahsedilmiş, esere de yanlış olarak "*Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Maḥmūd-i Sâni*" adı verilmiştir.

bul Kütüphaneleri Kataloğunda ise (II, 224-225) eserin nushası lunmuş ve tavsifi yapılmış olmakla beraber aynı yanlış isim rlanmıştır. Müellif, eserine böyle bir isim vermediği gibi vukuata 182 den, yani Üçüncü Selim'den daha önceki bir zamandan maktadır. İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Kütüp- ii'nde de eserin iyi bir nushası varsa da görmem kaabil olmamış- Görebildiğim nusha :

Esad Efendi 2152

Boyut : 215 × 170 (160-180 × 90-125)

20-34 satırlı 620 yaprak

33 — ZÜBDET EL-VEFEYÂT

Keşf el-Zunûn zeylinde, Osmanlı Müellifleri'nde, Babinger'de ve İstanbul Kütüphaneleri Kataloğu'nda adı geçmiyen bu eser, Taç- vîm el-Tevârih tarzında olup 1183 yılına kadar ölümlerden, sonuncu- su Dördüncü Mustafa olmak üzere Osmanlı padişahlarının gömülü oldukları yerlerden, sonuncusu İkinci Mahmud olmak üzere Os- manlı padişahlarının çocuklarından bahsetmektedir. Görebildiğim tek nushası :

Hacı Mahmud 4972

Boyut : 192 × 110 (b.b. × b.b.)

değişik satırlı 41 yaprak

İstinsah : 1279

34— SELÂHÎ, ZABT-İ VEKÂYİ'-İ YEVMİYYE-İ CENÂB-İ HAZRET-İ ŞEHİRİYÂRİ

1 Muharrem 1148 ile 25 Cemaziyelevvel 1151 arasındaki vu- kuatı gün gün tespit eden bu tek nushalı mühim esere dikkatimi Üniversite Kütüphanesinin değerli müdürü Nureddin Bey çekti. Kendisine burada teşekkür ederim.

2^a da "Hazîne-i Hâşşa Serkâtibi Şelâhî Efendinin zabt-i Ve- kayi'-i Şehriyâri nâm târihidür,, kaydı bulunuyor. Buradaki "*Ser- kâtibi*", "*Sırkâtibi*" diye de okunabilir mi, bilmiyorum. Müellif Selâhî Efendi'ye dair eserin içinde hiçbir kayıt yoktur. Kim olduğunu tespit edemedim. Devlet hizmetlerinde bulunmuş ve 1130-1196 arasında

yaşamış bir Şeyh Abdullah Selâhî varsa da (bak : Osmanlı Müellifleri, I, 104-107) bu şeyh bizim müverrih olamaz. Çünkü eserin anlattığı 1148 yılı başında henüz 18 yaşında bulunan Abdullah Selâhî'nin Hazine-i Hassa'ya memur edileceğine ihtimal verilemez. Metin 2^b den başlıyor ve hiçbir başlangıç yapmadan doğrudan doğruya vukuata giriyor. İfade münşiyânedir. Son yaprak olan 198. yapraktan sonra birkaç yaprağın jiletle kesilmiş olduğu görülüyor.

Eserin ihtiva ettiği yılların yapraklara bölünüşü şöyledir :

2 ^b -68 ^a	1148 yılı vakaları
68 ^b -120 ^a	1149 „ „
120 ^b -179 ^a	1150 „ „
180 ^b -198 ^b	1151 „ „

Tek nusha şudur :

Üniversite, Türkçe yazmalar 2518
Boyut : 219×140 (b.b.×105-115)
16-22 satırlı 198 yaprak

35—[25 RECEP 1198—1 REBİÜLEVVEL 1204 VUKUAT TARİHİ]

Altı yıllık vukuatı anlatan bu tarih bir derginin içindedir. Nushası:

Esad Efendi 2158 (6^b- 132^a)
Boyut : 194×129 (145-170×95)
29-39 satırlı [126] yaprak

36—[ÜÇÜNCÜ MEHMED (1003-1012) TARİHİ ÖZETİ]

Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin el-Nazm el-Mubîn fi'l-Âyât el-Erba'in adlı eserinin başındaki metindışı dokuz yaprakta üç kişinin tercümeihâliyle Üçüncü Mehmed'in kısa bir tarihi vardır. Nusha :

Lala İsmail 612 (4^b- 6^a)
Boyut : 235×145 (aşağı yukarı aynı)
29-31 satırlı [3] yaprak

37—[KUYUCU MURAD PAŞA TARİHİ]

1015-1020 yılları arasında sadırazamlık eden Kuyucu Murad Paşa vekayîinin tarihidir. Kaynaklarda adı geçmiyor. İki eser ihtiva eden bir derginin ilk risâlesidir. Yedi bölümden ibarettir. Nushası :

Esad Efendi 2236 (1^b- 28^a)

Boyut : 294×181 (220×110)

23 satırlı 28 yaprak

38—HÜSEYİN BEHCETİ, Mİ'RÂC EL- ZAFER

1094 te ölen Behcetî'nin 1090 da telif ettiği bu eser 1088 Cehrin seferinin tarihidir. Osmanlı Müellifleri'nde (III, 29) ve Babinger'de (s. 219) müelliften bahis varsa da Mi'râc el-Zafer adlı eseri zikrolunmuyor. İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda ise (II, 154) eserin adı yanlış olarak Zafernâme şeklinde gösterildiği gibi Cehrin Kalesi de Nemçe'de sanılmıştır. Tek nushası :

Esad Efendi 2368

Boyut : 298×160 (218×98)

25 satırlı 180 yaprak

39—[1112-1113 TE BASRA YÖRESİNDEKİ ARAP EŞKİYASI İLE ACEMLERE KARŞI YAPILAN ASKERİ HAREKETLERİN TARİHİ]

Esad Efendi 2062 (55^b- 91^a)

Boyut : 200×134 (b.b.×b.b.)

25 satırlı [37] yaprak

40—[TİFLİS VALİSİ RECEB PAŞA'NIN 1136-1137 DE GÜRCÜLERLE YAPTIĞI SAVAŞ]

Esad Efendi 2435

Boyut : 199×120 (140×83)

11 satırlı 40 yaprak

41— ABDÜRREZZAK NEVRES (=ESKİ NEVRES), [HEKİM-
OĞLU ALİ PAŞA'NIN 1143 TE İRANLILARLA SAVAŞI VE
TEBRİZ'İ GERİ ALMASI TARİHİ]

1175 te ölen Nevres'in böyle bir eseri olduğu Sicill-i Osmânî (IV, 587) ve Osmanlı Müellifleri'ndeki (II, 459) tercümeihâlinde kayıtlı değildir. Babinger (s. 294-295) Berlin Devlet Kütüphanesindeki 2186 numaralı nushadan başka, aşağıda gösterilen İstanbul'daki tek nushayı da zikretmektedir. İstanbul Kütüphaneleri Kataloğu (II. 210-211) bu eseri, indî olarak, "Târihçe-i Nevres" diye adlandırmıştır. Nushası :

Esad Efendi 2252

Boyut : 209 × 130 (140 × 70)

23 satırlı 29 yaprak

42— ÇÂKER yahut ÇÂKERÎ, [CEZAYIRLI GAZİ HASAN
PAŞA'NIN SAVAŞLARI]

Yalnız İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (II, 141-142) adı geçen bu eser iki bölümden ibarettir. İlk 107 yaprağı Çâker veya Çâkerî'nindir ve umumiyetle Gazi Hasan Paşa'nın savaşlarını anlatmaktadır. 108. yapraktan başlayan ikinci bölüm ise kuvvetli bir ihtimalle yine aynı müellifindir ve Hasan Paşa'nın Mora Arnavutlarını tepelemesini hikâye etmektedir. Tek nushası :

Esad Efendi 2419

Boyut : 215 × 144 (150-155 × 80-82)

17 satırlı 158 yaprak

43— [CEZAR AHMED PAŞA'NIN BİYOGRAFİSİ VE VUKUATI]

Arapça olan bu müellifi meçhul eserin ancak tek nushasını görebildim :

Esad Efendi 2393

Boyut : 226 × 135 (160 × 75)

23 satırlı 83 yaprak

44— BAHÂRÎ, KİYÂMETNÂME

Bu eser Mohaç seferini ve Dergâh çavuşlarından Korkud vasıtası ile bu zaferin memlekete bildirilişini hikâye etmektedir. 306 beyitlik manzum bir eser olan bu tarihin 11. beytinde (2^a) ve 245. beytinde (25^a) müellif kendi adının (yani mahlâsının) “Bahârî” olduğunu açıklıyor. Eserin adının “Kıyâmetnâme” olduğu da 2. ve 8. beyitlerden anlaşılıyor.

Eser “fâilâtün fâilâtün fâilün” vezniyle yazılmıştır. Yalnız 227-247. beyitleri teşkil eden 21 beyitlik kasîde (12^a - 13^a) “mef’ûlü fâilâtün mef’ûlü fâilâtün” vezniyledir.

“Kıyâmetnâme” den Keşf el-Zunûn’da, zeylinde, Osmanlı Müellifleri’nde ve Babinger’de bahis yoktur. Sicill-i Osmânî’de de “Bahârî” adına raslanmıyor.

Kâmûs el-A’lâm’da zikredilen (II, 1414) *Tırhalalı Bahârî*’nin, Kasım Paşa’nın oğullarına öğretmenlik ettiği kaydolduğuna göre bu Bahârî’nin Kanunî Sultan Süleyman’la çağdaş olması mümkündür. Çünkü Kanunî çağında iki tane Kasım Paşa vardır.

Âşık Çelebi tezkeresinde Kemâlî mahlâslı bir şairin sonradan Bahârî adını aldığı zikrolunmaktadır. Hicrî 10. yüzyılda yaşamış olan *Defterdarzâde Kemâlî* umumî bir tarih yazmaya teşebbüs edip muvaffak olamadığına göre (Kâmûs el-A’lâm, V, 3887), tarihle de ilgili olan bu Kemâlî’nin, sonradan Bahârî adını almış olan şair olması muhtemeldir. Nushası :

Hacı Mahmud 5345

Boyut : 163×105 (110×61)

6, 7, 11 satırlı 16 yaprak

45— SÂ’Î, [BELGRAD FETİHNÂMESİ]

Kanunî tarafından Belgrad’ın fethini anlatan bu eserin müellifi İstanbul Kütüphaneleri Kataloğunda (II, 255-256) *Sa’yî* olarak gösterilmiştir. Metinde isim سعى şeklinde yazılmış olduğundan ben bunu *Sâ’î* okumaya mütemayilim. Kısa eserin çoğu kısım manzum olup nazım tekniği bakımından da oldukça iyidir. Müellifin adını,

eserin sonundaki manzumeden öğreniyoruz. Sondan bir önceki beyit şöyledir :

Du 'âsın Sâ'î-yi hâtır-şafânuñ
 Kâbûl et hürmetiyçün Muştafânuñ.

Elimizdeki nushada *Sâ'î* (ساعى) kelimesi *Sa'y* (سعى) imlâsıyla yazılmış olmakla beraber veznin yardımıyla bunun Sâ'î olması gerektiğini kolaylıkla anlıyabiliyoruz. Zaten "sa'y" olsa mânâ çıkmıyacağı gibi bu kelime mahlâs da olamaz.

Osmanlı Müellifleri'nde (II, 228) ve ondan naklen Babinger'de (s. 137-138) zikrolunan ve 1004 te öldüğü kaydedilen bir *Mustafa Sâ'î* vardır ki değerli bir şair olduğu, bir de "*Ravzat el-Selâtin*" adlı eser yazdığı söyleniyor. Mimar Sinan'ın tercümeihâli hakkındaki 80 beyitlik manzumesi de Esad Efendi Kütüphanesinde 2258 numara (32^b-33^b) bulunmaktadır. Bu bakımlardan Belgrad fetihnâmesini yazan Sâ'î'nin bu Mustafa Sâ'î olması muhtemeldir..

İkinci bir Sâ'î 941 ölen *Mehmed Sâ'î*'dir. Bunun da şair olduğu kaydolunuyor (Sicill-i Osmânî, III, 2). 928 de fetholunan Belgrad hakkında, 941 de ölen bu Mehmed Sâ'î'nin eser yazabileceği hatıra gelmektedir.

Üçüncü bir Sâ'î ise *Eminzâde Abdülkerim Sâ'î*'dir (Sicill-i Osmânî, III, 2). Üçüncü Murad çağı (982-1003)nın başlarında ölmüştür. Bu da şairdir.

Benim görebildiğim Sâ'î'ler bunlardır. Belgrad fetihnâmesinin bunlardan biri tarafından mı, yoksa büsbütün başka birisi tarafından mı yazıldığı hakkında şimdilik kesin bir hüküm verilemez. Nushası:

Esad Efendi 2175 (39^b-47^a). Yeniden atılmış numaralara göre: 25^b-33^a

Boyut : 211 × 130 (150 × 70)

17 satırlı [9] yaprak

46— HEFT DÂSTÂN

Sadırazam Mehmed Paşa, yani Sokullu adına yazılmış olan bu, müellifi meçhul eser 980 Rebiülevvelinde bitmiştir (137b). Mukaddematı ile birlikte Sigetvar seferini anlatmaktadır. Yani 970-974 yıllarının tarihidir. Nemse kiralının ölümü ve oğlunun cülûsuyla

başlamaktadır. Gayet münşiyâne bir ifade ile yazılmıştır. Babinger bu eseri, Kanunî'den bahseden anonimler sırasında saymış ve Lâleli'deki nushayı da göstermiştir (s. 74-75):

Lâleli 2114

Boyut : 209 × 119 (155 × 65)

21 satırlı 138 yaprak

47— [DOĞUM GÜNÜ, SAATİ VE DAKİKASINA GÖRE FATİH'İN TALİHİNİ BİLDİREN ESER]

Bu Farsça eser Fatih'in büyüklüğünü, talihini yıldızların ahkâmı ile ispata uğraşmaktadır. Doğduğu yer, zaman ve günün "nücûm" bakımından gösterdiği mânalar belirtilmiştir. Fakat eski "hey'et" tâbirleri iyi anlaşılmıyor. Sonundaki kayda göre İstanbul'da 885 te yani Fatih'in hayatında yazılmıştır. Fakat zahriyede "*Ṭālî'-i mev-lüd-i merhûm Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Han*" ibaresi vardır. Eserin bitiş günü 20 Rebiülevvel 885 Erba'â günü diye tasrih olunduğuna göre zahriyedeki kayıt sonradan eklenmiş olacaktır. Nushası :

Esad Efendi 1997

Boyut : 210 × 159 (168 × 90)

25 satırlı 90 yaprak

48— FETİHNÂME-İ SÜLEYMAN PAŞA

Meşhur Gazi Süleyman Paşa'nın tarihi olan bu eser, istinsah tarihi bakımından yenidir. Şükrullah'ın Behcet el-Tevârih'inin tercümesini andırmaktadır. Görebildiğim nushası :

Hacı Mahmud 4963

Boyut : 209 × 153 (b.b. × b.b.)

21 satırlı 13 sayfa

İstinsah : 1197

49— OSMAN, TEVÂRİH-İ CEDİD-İ MİR'ÂT-İ CİHÂN

Osmanlı Müellifleri'nde "Osman"ın Bayburtlu olduğu söyleniyor ve eserinin adı Mir'at-i Cihan diye kaydolunuyor (III, 96-97).

Bayburtlu olduğuna dair bir kayıt yoktur. Eserinin adı da *Tevārîh-i Cedîd-i Mir'ât-i Cihân*'dır.

Bu eser vaktiyle İstanbul'da bulunuyordu. Ozaman incelemiş, notlar almış ve Türklere ait bölümlünü istinsah etmistim. İkinci Cihan

Bundan sonra “der beyân-i evsâf-i Bayandur Han” başlığı altında bir Dede Korkud hikâyesi anlattıktan sonra Çengiz Han’dan bahsetmektedir. Daha sonra “der beyan-i tabaka-i pâdişâhiyân” başlığı altında islâm devletlerini saymaktadır.

Bundan sonra da Osmanlılara geçmektedir. Yıldırım Bayazıd’a kadar muntazam bir şekilde anlatılan Osmanlı tarihi burada karışmakta, daha doğrusu Birinci Bayazıd’la İkinci Bayazıd birbirlerine karıştırılmakta, Cem’in ölümünden sonra ise doğrudan doğruya Üçüncü Murad’a geçilmektedir. Müellifin Üçüncü Murad zamanında yaşadığı anlaşılıyor. Sayfa kenarlarına yazılan ve altına yılları işaret edilen vakalar herhalde daha sonra eklenmiştir. Sayfa kenarı kayıtlarının en geç tarihlisi 1081 de Kandiye’nin fethidir.

Eser tarihten çok destan bakımından ehemmiyetlidir. Elimizdeki nushanın karışık olması belki de müstensih’in suçudur.

Bendeki nushanın bir kopyasını değerli genç tarihçi Adnan Erzi’ye verdiğim için şimdi bu eserin Türkiye’de iki nushası bulunmaktadır.

Asıl nushadan kendiminkini sayfa sayfa ve satır satır kopya ettiğim için bunun tavsifini yapacağım:

Boyut : 290 × 220 (220-245 × 100-140)

22-25 satırlı 25 sayfa

***

Süleymaniye Kütüphanesindeki ikametim sırasında hazırladığım bu küçük eseri eksiksiz şekilde hazırlıyamamışlığımın sebebi ancak tespit fişi yapılmak üzere bana verilen kitapları görebilmem ve çalışma saatlerinin zarurî müsaadesizliği dolayısıyla Bayazıd, Millet, Nuruosmaniye, Köprülü, Ayasofya, Âtîf Efendi, Râgıb Paşa, Üniversite ve bilhassa Topkapı Sarayı kitaplarından pek az faydalanmam veya hiç istifade edemememdir. Bununla beraber bu eser bazı bilinmedik kitapları ortaya koymuştur.

Bu yazı, “Osmanlı Tarihinin Osmanlı Kaynakları” adıyla hazırlanmakta olduğum eserden çıkarılmış bir parçadır.